

LEVENDE APPELLECTIE VAN OUDE RASSEN

Appelrassenrij

kdom

Sinds de jaren zeventig verdwijnen steeds meer appelrassen van de markt, waardoor uniek erfgoed verloren dreigt te gaan. Een steeds groter deel van dat erfgoed groeit en bloeit in de genenbankcollectie in Randwijk. 'Soms komen veredelaars hier stuifmeel verzamelen voor kruisingen. Er is altijd vraag naar nieuwe smaken, vormen en vooral nieuwe ziekteresistenties.'

TEKST MARION DE BOO FOTOGRAFIE ERIC SCHOLTEN

Rode, groene, gele en oranje appels: in de herfst is de appelboomgaard van het Centrum voor Genetische bronnen Nederland van WUR (CGN) in de Betuwe een lust voor het oog. Hier staan zo'n tweehonderd historische appelrassen aangeplant. Er zijn vroeg- en laatrijpende rassen bij, met bolronde, ovale, afgeplatte of juist puntige appels. Sommige zijn niet veel groter dan een mandarijntje, andere hebben het formaat van een flinke grapefruit. De schil kan ruw zijn of glad, soms met streepjes, spikkels of kringetjes. 'Proef maar gerust', zegt collectiebeheerder Willem van Dooijeweert. 'Veel van die oude rassen zijn echt heel smakelijk. We hebben er zelfs eentje bij die naar ananas smaakt.'

HETE BLIKSEM

De eerste appel in de collectie, vooraan in de eerste rij, is Dijkmanszoet, een mooie appel met een rode blos, van oorsprong afkomstig uit de regio rond Wijk bij Duurstede. Dit is een bekend oud ras dat nog steeds op kleine schaal wordt geteeld. Van Dooijeweert: 'Voor de moderne consument smaakt dit ras wat te zoet, tegenwoordig zijn friszure appels meer in trek. Maar vroeger was dit een populaire appel. Er werd appelmoes van gemaakt en je kon de appels drogen. Dan hing je ze in schijfjes aan een touwtje boven de kachel en later kon je ze weer wellen in water. Mijn moeder en schoonmoeder deden dat ook nog. Met bruine bonen en spek was dat erg lekker.' Met zijn stevige vruchtvlees is Dijkmanszoet ook geschikt voor ouderwetse stampotten, zoals hete bliksem.

De consumptieappel zoals wij die kennen, *Malus domestica*, is genetisch erg verwant aan een soort uit Kazachstan, die daar in het wild groeit: *Malus sieversii*. Deze voorouder belandde via de zijderoute in het Romeinse rijk. Door toeval en bewuste kruisingen ontstonden steeds meer appelrassen. Tegenwoordig liggen de schappen vol met Jonagold en Elstar, maar door de eeuwen heen zijn honderden verschillende appelrassen gekweekt. Handappels, moesappels en bewaarappels, appels die extra geschikt zijn om sap, cider of jam van te maken of om er brandewijn van te stoken en appels

die je goed kunt drogen. Late rassen zijn vaak typische bewaarrassen.

Veel rassen zijn streekgebonden, ze doen het goed op een bepaalde grondsoort en in een bepaald microklimaat. Friesland, de Betuwe, de Achterhoek, elke streek heeft zijn eigen rassen. Echtelds Zoet, Gamerse Zure, Groninger Kroon; de namen spreken voor zich.

PLANTEN BEWAREN

Het CGN, de Nederlandse genenbank, werkt aan behoud van genetische verscheidenheid van planten, landbouwhuisdieren en bomen. Het meeste plantmateriaal wordt bewaard als zaden, bij -20 graden Celsius, maar de appelcollectie vormt daarop een uitzondering. Van Dooijeweert: 'Appelbomen zijn kruisbestuivers. Als je een zaadje uitzaait, krijg je nooit precies hetzelfde type als de moederboom, net zoals broers en zussen in een gezin van elkaar en van hun ouders verschillen.' Daarom

'Er wordt veel verkocht met een verkeerd naamkaartje eraan'

worden de appelgenen in de vorm van bomen bewaard. De appelcollectie staat in de Proeftuin Randwijk, aan de rivier de Linge. Wageningen University & Research is een van de vier eigenaren van de proeftuin, waar veel teeltonderzoek gebeurt. Het CGN huurt een klein stukje van de tuin voor de appelcollectie. Er staan vijf rijen appelbomen, in totaal zeshonderd bomen van tweehonderd verschillende rassen. Van Dooijeweert: 'Van elk ras hebben we voor de veiligheid drie bomen naast elkaar geplant. Wordt één van de drie bomen ziek of waait

Enkele oude appelrassen, van links naar rechts: Brabants bellefleur, Groninger kroon, Schone van Boskoop (beter bekend als goudrenet), Ananas reinette, Sterappel

hij om, dan kunnen de andere twee worden gebruikt om een nieuw exemplaar te kweken. Dan nemen we een ent, een klein takje met een paar knoppen, waarvan een boomkweker in twee jaar tijd een nieuw boompje maakt. Soms ook komen veredelaars hier stuifmeel verzamelen voor kruisingen. Er is altijd vraag naar nieuwe smaken, nieuwe vormen en vooral ook naar nieuwe ziekteresistenties. Appelbomen hebben last van talloze schimmels, bacteriën en virussen en steeds meer mensen willen biologisch eten. Oude rassen werden vroeger niet bespoten en kunnen allerlei ziekteresistenties bevatten, die veredelaars in nieuwe rassen inkruisen.'

ROOIPREMIES

In 1976 sloegen liefhebbers alarm omdat ze oude appelrassen van de markt zagen verdwijnen. Bijvoorbeeld doordat die niet genoeg opbrachten, of te duur waren in het onderhoud. In die jaren bood de overheid rooipremies voor hoogstamboomgaarden aan om de appelmarkt te saneren. Door het overschot aan appels waren de prijzen namelijk laag en werd de teelt steeds minder lonend. Van Dooijeweert: 'Daarmee dreigde uniek erfgoed verloren te gaan. Er verscheen een advertentie in het weekblad *Boerderij* met een oproep om oude appelrassen aan te melden. Na veel omzwervingen in verschillende boomgaarden werd in 1998 uiteindelijk een selectie van 80 à 90 oude rassen aangeplant in Randwijk en kreeg het CGN die in beheer. Het begin van de huidige collectie.' Willem van Dooijeweert is sinds vijf jaar beheerder, curator, van deze collectie. Het belangrijkste doel is instandhouding van dit erfgoed. Het plantmateriaal wordt aangevraagd door pomologische verenigingen, waar enthousiaste liefhebbers zich inzetten voor instandhouding van oude appelrassen, bijvoorbeeld in kasteeltuinen en op landgoederen. Verder wordt plantmateriaal geleverd aan instituten en commerciële fruitboomkwekers die zich bezighouden met appelveredeling om nieuwe rassen te maken. Daarbij wordt vooral op ziekteresistentie gelet. Veel oude rassen stonden oorspronkelijk in hoogstamboomgaarden. Onder de bomen graasden ook koeien of

Willem van Dooijeweert, collectiebeheerder van de appelcollectie van het CGN in de Proeftuin Randwijk.

schapen en de metershoge vruchtbomen maakten het landschap aantrekkelijk. Veel van die oude boomgaarden zijn gerooid. De opbrengst van hoogstambomen was namelijk minder hoog en het snoeien en plukken was lastiger. Van Dooijeweert: 'Vanaf de jaren zestig is de fruitteelt meer gespecialiseerd en zijn fruittelers overgestapt op kleine boompjes. Die zijn veel gemakkelijker in het onderhoud en brengen per hectare veel meer op. Veel oude appelrassen bleken niet geschikt voor deze nieuwe teeltwijze. Ze brachten minder op, of werden ziek. Ook daardoor zijn veel oude rassen van de markt verdwenen.' In Randwijk heeft het CGN niet voor een hoogstamboomgaard gekozen, maar de historische rassen geënt op zwakke onderstammen met een klein wortelstelsel. Zo ontstaan kleinere bomen, die veel minder ruimte innemen en waarvan de oogst niet jarenlang op zich laat wachten. Van Dooijeweert: 'De enttechniek is al duizenden jaren oud en werd in middeleeuwse kloosters verder geperfectioneerd.' >

In de Proeftuin Randwijk staan in vijf rijen ruim zeshonderd bomen van tweehonderd verschillende oude appelrassen aangeplant.

Het CGN bracht in 2015 een Oranje Lijst uit van alle granen, groenten en fruit die van 1850 tot 1940 in Nederland werden geteeld. Daartoe spitten medewerkers onder meer oude zaadcatalogi en rassenlijsten door. Er stonden 483 oude appelrassen op, waarvan er in 2015 nog 343 over waren. Om ervoor te zorgen dat niet nog meer waardevolle rassen verloren zouden gaan, heeft een groep pomologen – enthousiaste appelkenners – uit heel Nederland in 2017 het Nederlands Fruit Netwerk (NFN) opgericht. Dat telt circa twintig leden, waaronder pomologische verenigingen, particuliere liefhebbers en het CGN. Verspreid over heel Nederland, in fruittuinen, op landgoederen enzovoorts, hebben ze zo'n vierhonderd oude Nederlandse appelrassen in kaart gebracht en prioriteiten gesteld: Welke rassen zijn het zeldzaamst en dreigen als eerste uit te sterven? Die moeten met voorrang in de genenbankcollectie in Randwijk worden opgenomen. 'Voor ons is die appelcollectie van het CGN in Randwijk heel waardevol', vertelt NFN-voorzitter Marcel Rutten. 'Dit materiaal vind je nergens, buiten een paar goede collecties in Nederland, en de genenbank is een heel goede borging om het veilig te bewaren. De collectie wordt deskundig beheerd, dat is een van de wettelijke onderzoekstaken van het CGN. En de bomen worden tweemaal per jaar op ziekten gecontroleerd door de keuringsdienst Nak-tuinbouw. Als je materiaal uit deze genenbank opvraagt, weet je dat het gezond is. En je weet precies wat je krijgt. In de fruitwereld worden veel fouten gemaakt en er wordt veel materiaal met een verkeerd naamkaartje ver-

kocht. Ik kreeg laatst een 'dubbele boerenwitte' pruim, maar daar komen nu paarse pruimen aan.'

DUPLICATEN VERWIJDEREN

Oude rassen zijn soms onder tientallen verschillende synoniemen bekend, in elke streek weer anders. Dat leidt tot veel verwarring. Zo kent iedereen de goudrenet, maar officieel heet die eigenlijk Schone van Boskoop. Rutten: 'De afgelopen drie jaar hebben NFN-leden de CGN-collectie in Randwijk door de mangel gehaald en veel duplicaten verwijderd.' Om oude appelrassen te determineren letten de experts op kenmerkende boom-, blad- en vruchtvormen, en vergelijken die met oude platen zoals in het standaardwerk *Pomologia* van Knoop uit 1758. Afgelopen voorjaar is ook bladmateriaal van 670 bomen uit de NFN- en CGN-collectie opgestuurd naar een instituut dat het DNA analyseert om de determinaties met moleculair onderzoek te ondersteunen. Rutten: 'Zo hebben wij in het noorden van Eindhoven een oude hoogstamfruitboomgaard, een gemeentelijk monument. Als daar wat omwaait – bomen zijn inmiddels zo'n 120 jaar oud – kunnen wij bij de genenbank gezond enthout van een oud ras opvragen dat thuishoort op de Brabantse zandgronden. Zoals de Brabantse Bellefleur of de Dirkappel. Die Dirkappel is heel erg zeldzaam en volgend jaar hopen we hem ook aan de genenbankcollectie toe te voegen.' Van Dooijeweert: 'Toen het CGN de collectie vijf jaar geleden overnam, zaten er nog veel buitenlandse rassen in

‘Oude rassen kunnen allerlei ziekteresistenties bevatten’

die ook in buitenlandse genenbanken te vinden zijn. Een veldcollectie is erg kostbaar, dus waarom zouden wij deze rassen bewaren als dat al ergens anders goed gebeurt?

We zijn bezig de collectie om te vormen en concentreren ons nu op puur Nederlandse erfgoed, naast enkele wilde verwanten en enkele voorlopers van onze huidige rassen uit Kazachstan. We beginnen met de zeldzaamste rassen, die het meeste risico lopen om uit te sterven. Afgelopen

herfst zijn er weer dertig oude Nederlandse rassen bij geplant. Leden van het NFN sporen de oude rassen op en verzamelen er enthout van. Dit is allemaal vrijwilligerswerk. Als we er in Randwijk nog wat grond bij kunnen krijgen, willen we ook graag oude perenrassen aanplanten, om ook dit erfgoed in stand te houden.’ ■

www.wur.nl/appelcollectie

GRONDLEGGER VAN DE POMOLOGIE

Johann Hermann Knoop, een van oorsprong Duitse hovenier, geldt als grondlegger van de pomologie. Hij deed als eerste gedegen systematisch onderzoek naar appel- en andere vruchtrassen, op het landgoed van de Friese stadhouder Johan Willem Friso bij Leeuwarden. Overigens stookte hij ook graag brandewijn uit de appels en rond 1749 werd hij wegens drankmisbruik ontslagen. Om aan de kost te komen legde hij zich daarna toe op wetenschappelijke boeken, eerst over botanie en tuinkunst, maar later ook over zaken als wiskunde en astronomie. In zijn *Pomologia* uit 1758 beschrijft en tekent hij meer dan honderd destijds succesvolle soorten appels, compleet met synoniemenlijsten. Sommige rassen stonden onder tientallen verschillende namen bekend. Het boek is nog altijd in de handel.